

Četníctvo a ochrana pamiatok v medzivojnovnej ČSR¹

Marcel Demčák

Ing. Marcel Demčák
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
Faculty of Arts
Department of of Ethnology and Non-European studies
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovak Republic
e-mail: demcak1@ucm.sk
<https://orcid.org/0009-0007-0494-0103>

Populačné štúdie Slovenska 17:55-69

Gendarmerie and protection of cultural heritage in the interwar Czechoslovak republic
This paper focuses on the activities of the gendarmerie in the protection of cultural heritage in the interwar Czechoslovakia. The process of ensuring the protection of cultural heritage was significantly complex, as no uniform law for the protection of cultural heritage was issued. The gendarmerie performed tasks related to ensuring protection on the basis of decrees, regulations and orders of state authorities. It was primarily about cooperation in the protection of movable, immovable and natural cultural heritage. In addition, it also participated in the protection of tourist signs and war graves.

Keywords: gendarmerie, cultural heritage, protection of cultural heritage, artifact export, war graves

Úvod

Zložitosť ochrany pamiatok v dvadsiatych rokoch medzivojnovnej Československej republiky (ďalej len ČSR) výstižne popisuje vo svojej krátkej publikácii plukovník četníctva Ján Ševčovič, ktorý istú dobu slúžil v Podkarpatskej Rusi. Svojou angažovanosťou sa zaslúžil o zvýšenie povedomia z hľadiska ochrany pamiatok v rámci četníctva a iných bezpečnostných orgánov. Zdôrazňoval, že ochrana pamiatok by nebola možná bez súčinnosti štátu a verejnosti. Iba informovanosť a povedomie o danej problematike vo všetkých vrstvách spoločnosti by mohlo zachrániť vzácne pamiatky národnej histórie pred zničením alebo poškodením. Každý národ by si mal chrániť a starostlivo opatrovať svoje pamiatky, ktoré sú svedkami jeho národnej kultúry. Nevzdelanosť spôsobuje ničenie umeleckých a historických pamiatok, ktoré sú nositeľmi minulosti národa a tvoria základné piliere jeho kultúrneho rozvoja.

¹ Príspevok je výstupom z riešenia projektu APVV-0199-20: *Transformácia populačného vývoja na Slovensku v regionálnom pohľade od konca 19. do polovice 20. storočia.*

Pretože vo všeobecnosti je história národa a jeho kultúry základom národného uvedomenia.²

V medzivojnovej ČSR sa namiesto súčasného pojmu “kultúrne dedičstvo“ používal pojem “pamiatky“. Vo svojej podstate zahrňoval hnutelné alebo nehnuteľné predmety vytvorené človekom alebo prírodou, ktoré mali historický, umelecký alebo vedecký význam a ich ochrana i zachovanie bolo vo verejnom záujme. Pamiatky boli jedným z hlavných stmelujúcich prvkov obrodeneckých a oslobodzovacích ideí českého a slovenského národa. Preto ochrana pamiatok predstavovala snahu o ich poznanie a pochopenie.³

Četníctvo a ochrana pamiatok

Četníctvo vykonávalo okrem obyčajnej a zvláštnej služby mnoho ďalších úloh. Medzi nich patrila aj ochrana pamiatok, ktorá sa vo svojej dobe stávala predmetom záujmu nielen vedeckých kruhov, ale najmä verejnosti. Príslušné kultúrne inštitúcie si vážili spomínanú spoluprácu, keďže četníctvo pristupovalo k plneniu úloh svedomito a presne. Naučilo sa ovládať delenie pamiatok, kto ich skúmal a aké predmety bolo potrebné chrániť. Chápalo, že pamiatky pomáhajú určovať u národa jeho spôsob života, zamestnanie a kultúrnu vyspelosť.⁴

Z hľadiska ochrany pamiatok bol významný výnos o stanovách ústrednej komisie pre zachovanie pamiatok z roku 1911, ktorý obsahoval povinnosti a práva komisii pre ochranu pamiatok. Výnos obsahoval ustanovenie, ktoré ochranu pamiatok označovalo za predmet verejného záujmu a štátnym úradom kládlo povinnosť byť súčinné v oblasti ochrany pamiatok.⁵ Nástupcami týchto komisii boli po vzniku ČSR pamiatkové úrady, ktoré prevzali povinnosť ochrany pamiatok spolu so štátnymi úradmi.⁶ Štátny pamiatkový úrad v Prahe vznikol ako nasledovník pražského zemského pamiatkového úradu s pôsobnosťou pre celú republiku. Súčasne boli vymenovaní konzervátori pre jednotlivé druhy pamiatok.⁷ V jeseni 1919 bol pri Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej len MPS) zriadený Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku. V roku 1922 bol premenovaný na Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku. V jeho kompetencii ostala ochrana pamiatok, ochrana prírody a múzejníctvo. Obecné knižnice a oblasť ľudovýchovy už boli v pôsobnosti Referátu ministerstva školstva

² ŠEVČOVIČ, Ján. *Ochrana historických památek v zemi Podkarpatské : Za součinnosti orgánu veřejné služby a širší veřejnosti*. Užhorod : Zemská musejní společnost, 1931. s. 3-7.

³ OROSOVÁ, Martina. Legislatívna ochrana kultúrneho dedičstva v Československej republike v rokoch 1918-1939. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, č. 2, 2013. s. 19-20.

⁴ BISKUP. Součinnost četnictva při ochraně památek. In: *Bezpečnostní služba*, roč. 1, Praha : Za svobodu, 1931. s. 335.

⁵ Výnos ministra vecí duchovných a vyučovania č. 153 zo dňa 2. augusta 1911.

⁶ BISKUP, Součinnost četnictva..., s. 338.

⁷ OROSOVÁ, Legislatívna ochrana..., s. 25.

a národnej osvety v Bratislave. Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku bol pričlenený k Štátnemu inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku, ktorý organizačne spadal pod Ministerstvo školstva a národnej osvety.⁸ Štátny inšpektorát archívov a knižníc vznikol v roku 1919 ako nástupca Uhorského hlavného inšpektorátu múzeí a knižníc v Budapešti. Podliehali mu všetky župné, mestské, obecné knižnice a archívy nachádzajúce sa na území Slovenska. Vykonával dozornú činnosť nad verejnými knižnicami a archívmi.⁹ Na vedecké skúmanie územia Slovenska a Podkarpatskej Rusi bol zriadený Slovanský ústav v Prahe. Okrem toho jeho úlohou bolo budovať a udržiavať vedecké a hospodárske styky so slovanskými krajinami.¹⁰

Hlavnou úlohou pamiatkových úradov bolo uchovávať a ochraňovať historické a umelecké pamiatky pred poškodením alebo zničením. Medzi vedľajšie úlohy patrila činnosť, ktorá mala zoznamovať verejnosť s pamiatkami, vyvolávať v nich záujem pre ich ochranu a vyhľadávanie. Zaoberali sa ochranou predmetov z praveku a staroveku, staviteľstva a maliarstva od dôb stredoveku, pomníkov z najstarších dôb a nálezov mincí. Výkonnými orgánmi štátnych pamiatkových úradov boli štátni konzervátori, ktorí pôsobili v určených okresoch. Mali za úlohu zamedzovať ničeniu a poškodzovaniu pamiatok. Ochranu pamiatok zabezpečovali aj zemské, mestské alebo cirkevné múzea, ktoré poskytovali odborné vedenie a starostlivosť o zbierky. Súkromní zberatelia sa tiež podieľali na ochrane pamiatok. Pristupovali k nim veľmi opatrne a starostlivo, keďže v nich videli skutočnú umeleckú hodnotu.¹¹

Pamiatkový úrad posielal pravidelne svojho zástupcu k čertníckym školám, aby frekventantom týchto škôl objasňoval problematiku ochrany pamiatok a jednotlivé fázy archeologického výskumu. Cieľom bolo vysvetľovať praktickú stránku ochrany pamiatok. Teda, čo je potrebné chrániť a ako pri tom postupovať. Vysvetľovaný im bol rozdiel medzi náleziskom a nálezom. Medzi náleziská patrili hlavne rôzne formy osídľovania a pohrebiská. Dôležité bola najmä poloha kostry a milodary. Z nálezov zase predmety rozličného druhu ako mince, šperky, nádoby, nástroje a pod. Rozlišovať bolo potrebné, z akého materiálu sú, aký mali tvar, spôsob spracovania a ich zdobenie.¹²

Úlohou čertníctva bolo, aby zabraňovalo neodbornému kopaniu pri objavení náleziska alebo nálezu. Vzhľadom k tomu, že neodborné práce by mohli spôsobiť zničenie ďalších pamiatok, ktoré by nemohli byť objavené, spracované a popísané. Nálezisko alebo nálezy mali byť ponechané v takom stave, v akom boli objavené. Do priestoru nemali byť púšťané akékoľvek osoby do príchodu príslušného

⁸ OROSOVÁ, Legislatívna ochrana..., s. 27.

⁹ TIŠLIAR, Pavol. Aktivity Štátného inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku pri budovaní archívnej organizácie (1919-1951). In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2013, roč. 1, č. 2, s. 38.

¹⁰ §1 z. č. 27/1922 Sb. z. a n. z. do dňa 25. januára 1922.

¹¹ ŠEVČOVIČ, Ochrana historických památok..., s. 15.

¹² BISKUP, Součinnost čertnictva..., s. 336.

pamiatkového úradu. Keďže neexistoval v tom smere zákonný podklad, bolo nutné apelovať u obyvateľov na vedecký záujem. Museli si uvedomovať, že pamiatky budú mať úžitok ako dedičstvo celého národa len v prípade, že budú uložené vo verejných zbierkach. Dosahovať to mohli jedine dohovorom alebo za poplatok, keďže zasahovanie do súkromného majetku bolo vylúčené.

Náleziská boli ohrozované najmä pri poľnom alebo lesnom hospodárení, kde dochádzalo k premene neúrodných lúk na úrodné polia, ťažbou alebo sadením dreva, zakladaním lomov, vznikom nových ciest, zarovnávaním terénu, výstavbou domov a kanalizácií. Četníkovou povinnosťou bolo, aby o všetkých chystaných zmenách informoval povolané úrady. Samozrejme, ochrana sa týkala aj diel výtvarného, sochárskeho, rezbárskeho a maliarskeho umenia. Išlo i o ochranu historických budov, kostolov, božích múk alebo pomníkov.¹³

Činnosť četníctva pri ochrane pamiatok sa v počiatočných obmedzovala iba na včasné hlásenie o vzniku alebo ohrození nálezu, prípadne náleziska. Mali povinnosť zasielať správy podľa príslušnosti na štátne pamiatkové úrady v Prahe, Brne alebo Bratislave. Odpis správy musel byť odoslaný aj príslušnému okresnému úradu, ktorému bola četnícka stanica podriadená. Správa mala obsahovať názov nálezu alebo náleziska, názov obce a politického okresu, číslo katastra a parcely, meno majiteľa pozemku a meno nálezcu. Ďalej bolo požadované uviesť podrobný popis nálezu, ako k nemu došlo, prípadne, čo je v ohrození a prečo a pod.

V mestách bol dostatok odborníkov i príslušných úradov, ale na vidieku si musel četník poradiť sám. A keďže četníctvo pracovalo aj v najodľahlejších kútoch ČSR, bolo potrebné, aby si bolo vedomé svojho poslania aj v oblasti kultúry a spolupracovalo pri ochrane pamiatok.¹⁴ K uvedomelým občanom na vidieku patrili okrem učiteľov, notárov a iných štátnych úradníkov predovšetkým príslušníci četníctva. Svojimi bohatými vedomosťami o miestnom prostredí a o občanoch v ňom žijúcich boli nenahraditeľnými pomocníkmi pri ochrane starých pamiatok. V rámci svojich kompetencií mohli poučovať občanov o ochrane pamiatok a pri ohrození pamiatok alebo ich náleze ihneď upovedomiť pamiatkové úrady, okresných konzervátorov alebo príslušné múzea.¹⁵

Četníctvo veľmi efektívne spolupracovalo s kultúrными inštitúciami ohľadom ochrany pamiatok. Príkladom bolo Zemské múzeum Lehockého v Mukačeve, ktoré spolupracovalo so Štátnym archeologickým ústavom v Prahe na archeologickej mape Podkarpatskej Rusi. Z tohto dôvodu požiadalo učiteľov, notárov, lesníkov, finančnú stráž a četníctvo o vyplnenie dotazníkov o doteraz zistených nálezo

¹³ Tamže, s. 337.

¹⁴ Tamže, s. 339.

¹⁵ ŠEVČOVIČ, Ochrana historických Památok..., s. 15-16.

a náleziskách. Četníctvo tieto dotazníky dodalo včas a s podrobnou správou a situačným náčrtom.¹⁶

Četníctvo a ochrana hnutelných a nehnuteľných pamiatok

Jedným z prvých zákonov ČSR bol tzv. recepčný zákon, ktorý umožnil prevziať rakúsky a uhorský právny poriadok.¹⁷ Dôvodom bol rozdielny správny systém v bývalej rakúskej a uhorskej časti monarchie. Snahou vlády ČSR bolo zabezpečiť poriadok a zamedziť bezprávnemu stavu. Na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi bol v platnosti uhorský zákon o zachovávaní umeleckých pamiatok.¹⁸

Po vzniku medzivojnovvej ČSR dochádzalo k veľkej migrácii obyvateľstva. Značná časť z nich vlastnila pamiatky, ktoré chceli predať alebo vyviezť za hranice. Z hľadiska ochrany pamiatok bolo prvoradým cieľom získať dohľad nad presunom pamiatok vo vnútri štátu.¹⁹ Preto jedno z prvých nariadení Národného výboru z októbra 1918 zakazovalo vývoz alebo zavlčenie umeleckých a historických pamiatok, ktoré sa nachádzali na území ČSR. Toto nariadenie sa vzťahovalo na verejný a súkromný majetok. Za porušenie tohto nariadenia mal byť potrestaný nielen vývozca, ale aj tí, čo mu napomáhali. Pokuta mala byť vo výške ceny vecí, ktoré mali byť vyvezené alebo zavlčené.²⁰ Zákon o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku z decembra 1918 zakazoval ničenie, vývoz alebo odcudzenie starožitností a umeleckých predmetov, knihoovní, umeleckých zbierok, múzeí a archívov vo verejnom alebo súkromnom vlastníctve.²¹ Samostatnú pamiatkovú správu na Slovensku vytvorilo nariadenie o právomoci Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku od dr. V. Šrobára ako ministra MPS.²² Poverilo v ňom ochranou historických, umeleckých, ľudových a prírodných pamiatok Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku, ktorý zároveň získal právomoci uhorskej komisie pre zachovanie umeleckých a historických pamiatok. V jeho kompetencii bolo spolurozhodovať v záležitostiach týkajúcich sa ochrany pamiatok. Jeho hlas mal rozhodujúci význam, keďže v prípade jeho záporného vyjadrenia nebolo možné danú záležitosť vybaviť.

Do jeho kompetencii v oblasti ochrany pamiatok patrili povolenia k úplnému alebo čiastočnému búraniu stavieb starších ako prvá polovica 19. storočia, všetky zmeny na stavbách, ako sú prestavby, prístavby a zmeny vzhľadu budov, povolenia

¹⁶ Tamže, s.18-19.

¹⁷ čl.2. Z. č. 11/1918 Sb. z. a n. zo dňa 28. októbra 1918.

¹⁸ OROSOVÁ, Martina. Organizácia ochrany pamiatok v medzivojnovovom období. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 58, č. 4, 2009. s. 2.

¹⁹ JANKOVIČ, Vendelín. Dejiny pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1850-1950. In: *Monumentorum tutela : Ochrana pamiatok*, č. 10. Bratislava : SÚPSOP, 1973. s. 31.

²⁰ Nariadenie Národného výboru č. 13/1918 zo dňa 29. októbra 1918.

²¹ §12 Z. č. 64/1918 Sb. z. a n. zo dňa 10. decembra 1918.

²² JANKOVIČ, Dejiny pamiatkovej Starostlivosti..., s. 31.

pre nové stavby v okolí pamiatok, verejná estetika, stavby v lokalitách s prírodnými pamiatkami alebo krasmi, obnovy cirkevných inventárov a archeologické vykopávky, ktoré prerokovával so Štátnym úradom archeologickým. Vykonával dozor nad dodržiavaním predpisov o obchodovaní so starožitnosťami a vývoze pamiatok. Bol vedeckou organizáciou, ktorá viedla kataster a fotografovanie pamiatok. Prevzal tiež právomoci bývalého uhorského inšpektorátu múzeí a knižníc. Zastrešoval aj propagáciu ochrany pamiatok u všetkých štátnych úradov.²³

V nariadení o pátraní po umeleckých a historických pamiatkach MPS vyzývalo župné, slúžnovské a policajné úrady, aby vo svojom okrese pátrali po historických a umeleckých predmetoch, ktoré boli v minulosti alebo v súčasnosti odvezené z verejných budov, múzeí, zbierok alebo kostolov a kláštorov. Jednať sa malo o sochy, obrazy, cirkevné predmety, knihy, výšivky, zbrane a pod. Nebolo pritom dôležité pre aký dôvod boli vyvezené z územia ČSR.

Vlastníci súkromných zbierok mali oznámiť, aké zbierky vlastnia a odkiaľ pochádzajú. Správu mali zaslať Komisariátu pre zachovanie umeleckých pamiatok v Bratislave. Ten mal v prípade potreby vyslať k obhliadke svojich odborných znalcov.²⁴

MPS vydalo nariadenie proti vývozu umeleckých pamiatok ako upresnenie k zákonu o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku. V ňom nariaďovalo, aby ten, čo spáchal priestupok, bol uväznený na 6 mesiacov a zaplatil 2000 korún. V prípade, že aj nadobudol neoprávnene zisk, mal zaplatiť dvojnásobnú výšku tohto zisku. Týkať sa to malo všetkých, čo odcudzili, vyviezli alebo zničili historické alebo umelecké predmety nachádzajúce sa v múzeách, knižniciach, archívoch alebo súkromných zbierkach. Všetky zadržané pamiatky mali byť zhabané v prospech štátnych zbierok. Tým, ktorí prispejú k zadržaniu pamiatok, mala byť vyplatená odmena 10% z vyplateného peňažného trestu zadržaných osôb. Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku a Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku mali uloženú kompetenciu prehliadať súkromné i verejné zbierky cechov a cirkví, vrátane zariadenia a inventárov. Boli oprávnení vstupovať do predajní starožitností a ich priestorov a žiadať doklad o pôvode. Predajcovia mali povinnosť viesť si zoznam o pôvode starožitností. Pretože do začiatku platnosti zákona nemuseli viesť zoznamy o pôvode, mali povinnosť podať pravdivú správu o ich pôvode. Zoznam mali viesť aj osoby vlastniace súkromné zbierky. Podanie nepravdivého hlásenia bolo trestné. Štátne úrady mali nariadiť svojim podriadeným orgánom, teda četníctvu, finančnej stráži a železničným úradníkom a zamestnancom, aby posielali správy o pokusoch vyviešť pamiatky alebo v prípade

²³ Nariadenie MPS č. 155/1919 zo dňa 20. októbra 1919. In: *Úradné noviny*, roč. 1, č. 32-33, Bratislava, 1919. s. 14.

²⁴ Nariadenie MPS č. 156/1919 zo dňa 21. októbra 1919. In: *Úradné noviny*, roč. 1, č. 32-33, Bratislava, 1919. s. 15.

potreby, osobne zabránili vývozu. V prípade pochybností, o aké pamiatky sa jedná, mali kontaktovať odborníkov vo svojom obvode alebo správcov múzeí, učiteľov a zberateľov. Zadržané pamiatky boli povinní odovzdať najbližšiemu múzeu alebo škole. Zároveň boli povinní upovedomiť o tom Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku a príslušný štátny úrad.²⁵

V roku 1921 MPS z roku 1921 vo svojom nariadení definovalo za trestné, vývoz akýchkoľvek pamiatok, pričom nebolo podstatné pod akým právnym titulom sa udiel. Ničenie bolo definované ako úmyselné zanedbanie starostlivosti o pamiatku, ktorá spôsobila nenapraviteľné poškodenie umeleckej hodnoty.²⁶

K premiestneniu starožitností a umeleckých predmetov bol potrebný súhlas Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku. Ten nemohol zamietnuť premiestnenie pamiatok, ak sa to malo udiť za účelom odbornej starostlivosti. V prípade sporu, malo rozhodnúť MPS.

Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku mal založiť kataster pamiatok kvôli evidencii hnutelných pamiatok. V katastri mali byť zaznačené všetky pamiatky, ktoré boli majetkom žúp, obcí, cirkví a súkromných osôb. Majitelia uvedených pamiatok boli povinní poslať zoznam Vládnemu komisariátu na ochranu pamiatok na Slovensku do 6 mesiacov odo dňa vydania nariadenia. K zaslaniu mohol vyzvať aj iné osoby, ktoré nepodliehali povinnosti hlásenia, aby zaslali zoznam pamiatok v ich majetku. Zoznam mal obsahovať odborne označené predmety, aby bolo možné zistiť ich totožnosť. Tí, ktorí by v hláseniach uviedli nepravdivé informácie, mohli byť potrestaní väzením do 15 dní a pokutou 200 korún. Živnostenská vrchnosť, ktorá vydávala povolenia na výkon aukcií pre odpredaj pamiatok, musela požiadať o vyjadrenie Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku. Ak vydala povolenie ku konaniu aukcie, musela ho o tom upovedomiť.²⁷

Okresné úrady na základe výnosu Ministerstva Vnútra ČSR (ďalej len MV) z októbra 1924 nariadili četníctvu, aby podľa možnosti bezpečnostnej služby vykonávalo ochranu pamiatok. To bolo oprávnené z hľadiska stanovených úloh vystupovať ako kultúrny činiteľ.²⁸ Ďalší výnos MV z januára 1925 nariadil prostredníctvom politickej správy četníctvu, aby podľa možností zabraňovalo strate starožitných pamiatok.²⁹

²⁵ Nariadenie MPS č. 166/1919 zo dňa 10. novembra 1919. In: *Úradné noviny*, roč. 1, č. 34-35, Bratislava, 1919. s. 9-10.

²⁶ PRŮDIK, Ján. Ochrana pamiatok. In: *Bezpečnostní služba*. Roč. 6, Praha: Za svobodu, 1936. s. 294.

²⁷ Nariadenie MPS č. 24/1921 zo dňa 16. júla 1921. In: *Úradné noviny*, roč. 3, č. 31, Bratislava, 1921. s. 1.

²⁸ BISKUP, Součinnost četnictva..., s. 335.

²⁹ ŠEVČOVIČ, Ochrana historických Památek..., s.12.

Napriek tomu, že bolo stále v platnosti nariadenie Národného výboru č. 13/1918 o zákaze vývozu pamiatok, v roku 1925 povolilo Ministerstvo obchodu vývoz medirytín, drevorytín, sôch a pod. Preto vydalo Ministerstvo financií vyhlášku, v ktorej upresnilo, že colné úrady budú od vývozcov požadovať potvrdenie o tom, že nejde o historické alebo umelecké pamiatky. Vydávať potvrdenie, či je alebo nie je daný predmet pamiatka, mali pamiatkové úrady. Za daným účelom boli rozoslané obežníky župným úradom a vojenskému referátu, aby o tom oboznámili podriadené orgány. Na vývoz malo dohliadať četníctvo, colníci, železničiar i a vojaci.³⁰

Podľa denného rozkaz Zemskeho četníckeho veliteľstva v Bratislave (ďalej len rozkaz ZČV) z roku 1926 boli četnícke stanice povinné hlásiť všetky prípady obchodovanie so starožitnosťami. Všetky zistené prípady museli hlásiť Štátnemu referátu na ochranu pamiatok na Slovensku.³¹

Čo sa týka cirkevných pamiatok, tie nesmeli byť predávané bez povolenia vyšších cirkevných úradov a oznámenia príslušnej štátnej správe. Kňazi mali zakázané predávať z kostola staré umelecké predmety.³²

Nariadenie Krajinského úradu v Bratislave z roku 1929 upozorňovalo na opakujúce sa prípady pokusov o vývoz najmä gotických oltárov, ktoré predstavovali nenahraditeľnú škodu pre slovenskú kultúru. Tieto cirkevné umelecké predmety mali nielen hmotnú, ale najmä historickú a vedeckú hodnotu. Preto bolo četníctvo povinné promptne hlásiť, telefonicky alebo telegrafom, akýkoľvek predaj cirkevných umeleckých a historických predmetov v ich obvode priamo na Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku. Informácie mali príslušníci četníctva získavať nenápadne. V prípade, že sa jednalo o vývoz pamiatok, tak boli povinní zasiahnuť ihneď. Podľa rozkazu ZČV z roku 1931 dozor mali vykonávať aj u všetkých cestujúcich obchodníkov so starožitnosťami.³³ Nedovolený vývoz cirkevných pamiatok z kostolov pokračoval aj v druhej polovici tridsiatych rokov medzivojnovnej ČSR. Preto bolo v roku 1932 vydané nariadenie Krajinského úradu v Bratislave nariadenie, ktoré znovu apelovalo na výkonné orgány, aby zabráňovali každému pokusu o ničenie, odcudzenie alebo vývoz pamiatok. O každej udalosti tohto druhu mali posielat správu.³⁴

V tom období nebola k dispozícii ani základná evidencia budov historického alebo umeleckého významu. Na území Slovenska bol jej vytvorením poverený Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku. Spracovanie nepriamo

³⁰ ŽAŽOVÁ, Henrieta. Knížnice východného Slovenska v agende pamiatkových orgánov (1872-1951). In: DOMÉNOVÁ, Marcel et al. *Šlachta a šľachtické knižnice na východnom Slovensku : sídla-každodennosť-knižna kultúra*. Prešov : Prešovská univerzita, 2014. s. 12.

³¹ PRÚDIK, Ochrana pamiatok..., s. 295.

³² ŠEVČOVIČ, Ochrana historických Památok..., s. 15.

³³ PRÚDIK, Ochrana pamiatok..., s. 295.

³⁴ Tamže, s. 294.

súviselo s potrebou vytvorenia katastra štátnych budov, ktoré iniciovalo Ministerstvo verejných prác koncom decembra 1919. Výsledkom bola evidencia nehnuteľných pamiatok umeleckého a historického významu.³⁵

V uhorskom zákonnom článku o zachovávaní umeleckých pamiatok³⁶ z roku 1881 bolo zadefinované, že umeleckou pamiatkou bola každá stavba s príslušenstvom, ktorá mala umeleckú alebo historickú hodnotu. Prítom sa mohla nachádzať na povrchu alebo v zemi. Ten, kto objavil alebo našiel pamiatku, bol povinný túto udalosť oznámiť obecnému úradu do ôsmich dní. Priestupku sa dopúšťal každý, kto zničil, rozobral alebo zrútil takúto stavbu. Taktiež v prípade, že nariadil túto činnosť alebo povolil ju vykonať na svojom pozemku.³⁷

Četnícke stanice boli povinné na základe rozkazu ZČV z roku 1926 kontrolovať stavebníkov, či majú súhlas na plánovanú alebo vykonávanú opravu, prestavbu alebo demoláciu budov a ich častí. Na základe ďalších rozkazov ZČV mali hlásiť akékoľvek zmeny vykonané na pamiatkach, ktoré mali zapísané v zozname pamiatok vo svojom obvode. Záznamy vytvárali a zasielali štátnemu referátu na ochranu pamiatok na Slovensku v súlade s rozkazom ZČV z júna 1926.

K stavebnému povoleniu na opravu alebo prestavbu umeleckých alebo historických nehnuteľností mali okresné úrady povinnosť vyžiadať si vyjadrenie od štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku. Vopred mu mali ohlasovať aj všetky plánované priemyselné alebo komunikačné stavby, ktoré sa mali budovať v krajine s prírodnými krásami. Podľa výnosu Ministerstva školstva a národnej osvety z roku 1934 mali farské úrady povinnosť ohlasovať Štátnemu referátu na ochranu pamiatok na Slovensku všetky stavebné úpravy v kostoloch starších ako polovica 19. storočia. Účelom bolo, aby sa neznehodnotili umelecké a historické pamiatky v cirkevných budovách.³⁸

Podľa zákona o začiatku nepretržitej elektrifikácii³⁹ muselo byť elektrické vedenie ťahané tak, aby ušetrilo historické pamiatky. K jednaniam o elektrifikácii mali byť pozývaní aj zástupcovia pamiatkových úradov. Podľa vládneho nariadenia o zavádzaní zákon o elektrifikácii⁴⁰ mohli úrady v prípade nesplnenia požiadaviek ochrany pamiatok klásť prekážky k výstavbe elektrifikačnej sústavy.⁴¹

Na chránených pamiatkach, ktoré boli v rukách súkromných majiteľov, sa nesmeli robiť žiadne zmeny alebo úpravy bez povolenia príslušného pamiatkového

³⁵ KOWALSKI, Tomáš. „...kompetencia vzťahuje sa len na Slovensko. Štátny pamiatkový referát v Bratislave a Podkarpatská Rus. In: HUBENÝ, Dávid et al. (eds.). *Čtvrt-století spolu : Československo a Podkarpatská Rus*. Praha : Národní archiv, 2023, s. 305.

³⁶ Z. čl. XXXIX:1881.

³⁷ PRŮDIK, Ochrana pamiatok..., s. 295.

³⁸ Tamže, s. 295.

³⁹ Z. č. 438/1919 Sb. z. a n. zo dňa 22. júla 1919.

⁴⁰ VI. nar. č. 612/1919 Sb. z. a n. zo dňa 25. októbra 1919.

⁴¹ BISKUP, Součinnost četnictva..., s. 338.

úradu. Týkalo sa to nielen stavby ale aj zariadenia. Na základe zákona o pridelovaní pôdy⁴², nemohli byť pridelom pôdy ničené prírodné, umelecké a historické pamiatky. Účelom zákona bolo ponechať doterajším majiteľom pôdu, na ktorej sa nachádzali významné nehnuteľné pamiatky, aby sa mohli naďalej starať o údržbu hradov, zámkov alebo iných významných pamiatok. Plán hospodárenia mohol stanoviť príslušný pozemkový úrad.⁴³ Majiteľ bol povinný ochraňovať nielen stavebné pamiatky, ale aj stromy, ktoré dotvárali pôvodný ráz krajiny a slúžili na jej okrasu. Taktiež bol povinný umožniť prístup vedeckým pracovníkom ku chráneným pamiatkam. Príslušné úrady disponovali zoznamami pamiatok, ktoré boli zákonom o prúdele pôdy chránené. Pri prestavbách, výruboch stromov alebo sadení nových stromov si museli majitelia vyžiadať povolenie od Štátneho pozemkového úradu. Po jeho zrušení od Ministerstva zemédelstva.⁴⁴ Zákon o pozemkovom katastri⁴⁵ určoval povinnosť zakresľovať do katastrálnych máp pamiatky, aby bola zabezpečená ich ochrana.⁴⁶

Súčinnosť četníctva pri ochrane vojnových hrobov

Ministerstvo národnej obrany ČSR (ďalej len MNO) vydalo rozkaz, podľa ktorého mali posádkové veliteľstvá vykonať údržbu vojnových hrobov. Každé veliteľstvo vo svojom obvode malo na evidenčných tabuľkách vojnových hrobov pretrieť bielou farbou údaje o pochovaných vojakoch, ktoré sa netýkali mena, priezviska, dátumu narodenia, dátumu úmrtia a čísla hrobu. Všetky účty potvrdené posádkovým veliteľstvom mal preplatiť Ústredný inšpektorát vojnových hrobov pri MNO. MV požiadalo MPS o súčinnosť četníckych staníc pri úprave označenia vojnových hrobov. Preto MPS vydalo nariadenie o spolupôsobení četníctva pri úprave vojnových hrobov⁴⁷, v ktorom nariaďovalo četníckym staniciam, aby v miestach, kde sa nenachádzalo posádkové veliteľstvo, požiadali obecný úrad o povolenie na vykonanie tohto opatrenia.⁴⁸

Na základe výnosu MV z júna 1924 mali četnícke stanice byť súčinné pri správe vojnových hrobov v miestach, kde sa nenachádzali posádkové veliteľstvá alebo posádkové správy MNO. Teda nejednalo sa už iba o jednorazovú výpomoc pri úprave vojnových hrobov, ale o ich správu. Mali viesť evidenciu vojnových hrobov na všetkých cintorínoch vo svojom obvode. V prípade požiadavky od vojenských úradov mali poskytovať požadované informácie, zoznamy alebo náčrty cintorínov s vojenskými hrobmi. Periodicky mali predkladať hlásenia o počte a stave vojnových

⁴² §20 Z. č. 81/1920 Sb. z. a n. zo dňa 30. januára 1920.

⁴³ BISKUP, Součinnost četnictva..., s. 338.

⁴⁴ PRŮDIK, Ochrana pamiatok..., s. 295.

⁴⁵ Z. č. 177 Sb/1927. z. a n. zo dňa 16. decembra 1927.

⁴⁶ BISKUP, Součinnost četnictva..., s. 338.

⁴⁷ Nariadenie MPS č. 55/1919.

⁴⁸ *Věstník četnictva státu československého* 1919, roč. 1, Praha : Státní tiskárna. s. 59.

hrobov. Ďalej mali vypomáhať pri pátraní po nezvestných vojakoch alebo pomáhať hľadať ich hroby. V prípade exhumácie pozostatkov z vojnových hrobov za účelom zisťovania identity, boli povinní na to dohliadať.⁴⁹ Výnos MV z januára 1925 predĺžil súčinnosť čenictva pri správe vojnových hrobov až do odvolania.⁵⁰

Četníctvo malo nariadené byť súčinné aj pri súpise vojenských pomníkov pre Vojenské múzeum ČSR v Prahe. Malo sa jednať o pomníky z napoleonských dôb, svetovej vojny, ale aj pomníky, pamätné dosky a nápisy, vytvorené na pamiatku oslobodenia a vzniku ČSR. Štát im potreboval zabezpečiť primeranú ochranu, keďže sa jednalo o dôležité historické pamiatky z hľadiska významu štátu.⁵¹ Výnosom MV z marca 1927 bola zrušená povinnosť pre četnícke stanice podávať periodické hlásenia o vojenských cintorínoch a hroboch. Podávať mali už iba správy v prípade nájdania nového vojenského cintorína alebo hrobu v ich obvode. Správu mali zasielať na I/3. oddelenie prostredníctvom príslušného zemského vojenského veliteľstva. Naďalej platilo nariadenie, že zrušenie vojenských hrobov alebo ich premiestňovanie sa mohlo vykonávať iba na základe písomného povolenia MNO.⁵²

Četníctvo a ochrana prírodných pamiatok

Za dôležité prírodné pamiatky boli považované predovšetkým jaskyne. Najmä tie kvapľové a ľadové robili ČSR dobré meno vo svete. Z tohto dôvodu bolo vydané aj nariadenie MPS, ktoré zakazovalo poškodzovanie alebo ničenie jaskynných kvapli. Napríklad odlomením polmetrového kvapla v Katarínskej jaskyni v Moravskom krase bola spôsobená škoda za tridsaťtisíc korún. Páchatel musel uhradiť škodu dvetisíc korún a odsedieť si dva týždne väzenia. Za desať centimetrový kvapel v Demänovskej jaskyni slobody dostal vinník pokutu päťsto korún a tri dni väzenia. Všetky jaskyne na území Slovenska boli pod dozorom štátneho referátu ochrany pamiatok na Slovensku v Bratislave. Ochrana a výskum si zobrala na starosť Speleologická sekcia, ktorá sa vytvorila pri Spoločnosti slovenského vlastivedného múzea v Bratislave.

Keďže súčasťou ochrany prírodných pamiatok boli živočíchy a rastliny, tak ďalšou povinnosťou pre četníctvo bola ich ochrana. Chránený bol predovšetkým kamzík, výr, drop a medveď, pričom platili určité výnimky pre ich odstrel. Spevavé vtáctvo bolo chránené celoročne. Čo sa týka rastlín, za významnú prírodnú pamiatku bol označený plesnivec alpínsky. Zakázané bolo jeho trhanie, nosenie a obchodovanie s ním. Zákaz mal byť označený na tabuľkách, ktoré mali byť rozmiestnené po turistických chodníkoch.

⁴⁹ *Věstník četnictva státu československého* 1924, roč. 6, Praha : Státní tiskárna, s. 44.

⁵⁰ *Věstník četnictva státu československého* 1925, roč. 7, Praha : Státní tiskárna. s. 13.

⁵¹ PRŮDIK, Ochrana pamiatok..., s. 295.

⁵² *Věstník četnictva státu československého* 1927, roč. 9, Praha : Státní tiskárna. s. 20.

Četníctvo malo povinnosť dbať na dodržiavanie zákonov na ochranu živočíchov a rastlín. Každý priestupok malo hlásiť príslušným okresným úradom. V práci mu pomáhala aj Tatranská komisia Klubu československých turistov, keďže sa jednalo o živočíšne a rastlinné druhy vyskytujúce sa hlavne v Tatrách. Záujem o ochranu mala aj Československá botanická spoločnosť v Prahe, ktorá vykonávala vedeckú činnosť. Trestne stíhať mohlo turistov, ktorí v okolí miest hromadne ničili rastliny, olamovali konáriky z poľnohospodárskych alebo lesných plodín a spôsobovali úbytok chránených druhov rastlín. Priestupky sa mali trestať v súlade s uhorským zákonom o ochrane stromov a zákonom o ochrane lesa.⁵³ O povinnostiach četníctva pri ochrane prírodných pamiatok stroho pojednávala četnícka služobná inštrukcia⁵⁴, ktorá ukladala četníctvu povinnosť oznamovať príslušným úradom spáchané priestupky na základe lesného zákona, zákona o земѣľství, zákona o ochrane zveri, zákona o ochrane vtáctva atď. Neexistoval však jednotný zákon.⁵⁵

Z hľadiska organizácii, ktoré sa zaoberali ochranou prírodných pamiatok bolo významnou Československá liga na ochranu prírody v Prahe. V skutočnosti bola zoskupením delegátov vedeckých a ochranárskych organizácii ako Masarykova akadémia práce, Prírodovedecký zbor národného múzea, Československá spoločnosť pre mineralógiu a geológiu a Klub československých turistov. Ich hlavným cieľom bola snaha o vznik štátnej rady pre ochranu prírodných pamiatok a celoštátnej siete ľudových inštitúcií, ktoré by šíрили záujem o ochranu prírodných pamiatok. Sekundárnym cieľom štátu bolo posilniť identitu štátu postavenú na bohatých historických, umeleckých a prírodných pamiatkach, ktoré by poukazovali na historickú a kultúrnu vyspelosť národa.⁵⁶

Četníctvo a ochrana turistických značiek

Slovensko bolo bohaté na prírodné krásy, umelecké a historické pamiatky a liečivé minerálne pramene. Preto úlohou všetkých verejných činiteľov malo byť, aby sprístupnili toto bohatstvo najmä cudzím turistom za účelom získania významného finančného prameňa a rozvoja jednotlivých obcí v kraji. Zmluva medzi ČSR a Poľskom o turistike⁵⁷ podčiarkuje dôležitosť cestovného ruchu v danej dobe. Najväčšou propagandou mala byť skúsenosť cudzích turistov so službami v cestovnom ruchu v ČSR. Keďže práve tieto skúsenosti sa potom šíрили po celom svete.

⁵³ Z. čl. XII /1894 a Z. čl. XXXI /1879.

⁵⁴ §107 Všeobecných predpisov. In: ERHART, Josef – PINKAS, Oldřich (eds.). *Sbírka četnických předpisů*. Kroměříž : Knihtiskáren J. Gusek, 1923. s. 168.

⁵⁵ PRŮDIK, Ochrana pamiatok..., s. 294.

⁵⁶ Tamže, s. 297.

⁵⁷ Smlouva mezi Československem a polskem o turistice. In: *Věstník četnictva státu Československého*, roč. 8, Praha : Státní tiskárna, 1926. s. 69.

Hlavnými inštitúciami v rámci ČSR boli Zemské cudzinecké zväzy a Klub československých turistov. V rámci Slovenska to bol najmä Slovenský cudzinecký sväz a Národohospodársky ústav Slovenska. Povinnosťou všetkých obcí bolo, aby boli súčinné pri rozvoji cestovného ruchu a boli členmi Slovenského cudzineckého zväzu.

Četníctvo zohrávalo významnú úlohu z hľadiska turistického a cudzineckého cestovného ruchu. Bolo jediným ochrancom turistov a zároveň aj dôveryhodným a spoľahlivým informátorom. Podľa rozkazu ZČV z roku 1933 malo efektívne podporovať činnosť komisii a organizácii, ktoré sa starali o turistický a cudzinecký ruch na Slovensku. Vykonávať to malo v národohospodárskom záujme štátu, ale iba do tej miery, aby tým neobmedzovalo výkon četníckej služby.⁵⁸ Príslušníci četníctva mali povolenie od MV vstupovať do Klubu československých turistov.⁵⁹

Četníctvo malo byť súčinné aj v oblasti stravovania a ubytovania. Kontrolovať malo čistotu podnikov, vyvesovanie jedálnych lístkov, či sú písane správne v štátnom jazyku, zverejňovanie cenníkov jedál a hotelových izieb. Všetky zistené nedostatky mali ihneď hlásiť príslušnému okresnému úradu.

Označovanie turistických trás v ČSR vykonával Klub Československých turistov. Klub bol podporovaný vládou, ktorá podporovala rozvoj cestovného ruchu. Problémom bolo, že obyvateľstvo tieto značky buď z nedbanlivosti alebo úmyselne ničilo. Úlohou četníctva bolo pri vhodnej príležitosti poučovať obyvateľstvo o význame značkovania turistických trás. Tie slúžili nielen domácim, ale hlavne cudzincom, aby spoznávali krásy ČSR a šírili informácie o štáte v cudzine. Cestovný ruch prinášal pre štát a obyvateľstvo značné finančné prostriedky. Preto bolo služobnou a občianskou povinnosťou četníctva prispievať k bezpečnosti a rozvoju cestovného ruchu.⁶⁰

Poškodzovanie alebo ničenie turistických značiek sa riadilo podľa uhorského trestného zákona, uhorského zákona o priestupkoch a zákona o ochrane lesa⁶¹ Na základe obežníkov MPS z roku 1921 bolo četníctvo povinné dohliadať na turistické značky. V prípade ich poškodenia alebo zničenia malo vypátrať páchatelov a podať správu MPS. Poškodeným bol Klub československých turistov, keďže on vykonával značenie. Turistickými značkami sa označovali orientačné tabule, značky na objektoch a stromoch.⁶²

Záver

V období medzivojnovvej ČSR bola pamiatkam venovaná veľká pozornosť. Historické, umelecké a prírodné pamiatky boli svedkami minulosti obyvateľov

⁵⁸ PRŮDIK, *Ochrana pamiatok...*, s. 297.

⁵⁹ *Věstník četnictva státu československého* 1921, roč. 3, Praha : Státní tiskárna, 1922. s. 110.

⁶⁰ PRŮDIK, *Ochrana pamiatok...*, s. 297.

⁶¹ §125 Z. čl. V /1878, §80 Z. čl. XL /1879 a §106 Z. čl. XXXI /1879.

⁶² PRŮDIK, *Ochrana pamiatok...*, s. 297

ČSR a nositeľmi ich kultúry. Cieľom verejných predstaviteľov ČSR bolo, aby sa pamiatky ochraňovali a zachovávali pre budúce generácie. Samozrejme, bola snaha propagovať ich aj v zahraničí. Aj z toho dôvodu bola nesmierna podpora rozvoja cestovného ruchu.

V celej ČSR mal dozor nad pamiatkami Štátny pamiatkový úrad. Priamo na území Slovenska dohliadal na ochranu pamiatok Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku so sídlom v Bratislave. V starších nariadeniach bolo pomenovanie pre tento úrad Vládny komisariát na ochranu pamiatok na Slovensku. Počas celej existencie medzivojnovnej ČSR nebol vydaný zákon k ochrane pamiatok.⁶³

Napríek chýbajúcej jednotnej legislatíve v oblasti ochrany pamiatok dokázala štátna správa ČSR veľmi flexibilne a tvorivo reagovať. Významnú úlohu v tom zohrávalo práve četníctvo, ako podriadený orgán štátnych politických úradov, ktoré bolo vzdelávané, aby vedelo, čo je potrebné chrániť a ako pri tom postupovať. Svojou súčinnosťou pri ochrane hnutelných, nehnuteľných a prírodných pamiatok bolo významným partnerom pre kultúrne inštitúcie ČSR. Zároveň bolo súčinné pri ochrane a údržbe vojenských cintorínov a hrobov. Podporovalo rozvoj cestovného ruchu, bolo ochrancom turistických značiek a turistov. Svoju činnosť vykonávalo na základe výnosov, nariadení a príkazov. Zavádzalo ich do praxe a dohliadalo na ich dodržiavanie. Pričom každé nariadenie alebo príkaz svojím spôsobom ovplyvňoval aj každodenný život četníkov a ich kultúru.

Zoznam prameňov a literatúry

Literatúra

- ERHART, Josef – PINKAS, Oldřich (1923). *Sbírka četnických předpisů*. Kroměříž : Knihtiskáren J. Gusek, 215 s.
- BISKUP (1931). Součinnost četnictva při ochraně památek. In: *Bezpečnostní služba*, Roč. 1, Praha : Za svobodu, s. 335-339.
- HUBENÝ, Dávid (ed.) (2023). Čtvrt-století spolu : Československo a Podkarpatská Rus. Praha : Národní archiv, 580 s. ISBN 978-80-7469-108-9.
- JANKOVIČ, Vendelín (1973). Dejiny pamiatkovej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1850-1950. In: *Monumentorum tutela : Ochrana pamiatok*, č. 10. Bratislava : SÚPSOP, s. 6-50.
- KOWALSKI, Tomáš (2023). „...kompetencia vzťahuje sa len na Slovensko. Štátny pamiatkový referát v Bratislave a Podkarpatská Rus. In: HUBENÝ, Dávid (ed.). *Čtvrt-století spolu : Československo a Podkarpatská Rus*. Praha : Národní archiv, s. 302-322.

⁶³ PRŮDIK, Ochrana pamiatok..., s. 294.

- OROSOVÁ, Martina (2009). Organizácia ochrany pamiatok v medzivojnovom období. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 58, č. 4, 2009. s. 2-11.
- OROSOVÁ, Martina (2013). Legislatívna ochrana kultúrneho dedičstva v Československej republike v rokoch 1918-1939. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, č. 2, s. 19-36.
- PRŮDIK, Ján (1936). Ochrana pamiatok. In: *Bezpečnostní služba*. Roč. 6, Praha : Za svobodu, s. 294-297.
- ŠEVČOVIČ, Ján (1931). *Ochrana historických památek v zemi Podkarpatské : Za součinnosti orgánu veřejné služby a širší veřejnosti*. Užhorod : Zemská musejní společnost, 20 s.
- TIŠLIAR, Pavol (2013). Aktivity Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku pri budovaní archívnej organizácie (1919-1951). In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, č. 2, s. 38.
- ŽAŽOVÁ, Henrieta (2014). Knižnice východného Slovenska v agende pamiatkových orgánov (1872-1951). In: DOMÉNOVÁ, Marcela (ed.). *Šľachta a šľachtické knižnice na východnom Slovensku : sídla-každodennosť-knižná kultúra*. Prešov : Prešovská univerzita, 2014. s. 7-25.

Pramene práva

- Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, 1918-1938.
 Věstník četnictva státu Československého, 1919-1938.

Dobová tlač

- Bezpečnostní služba, 1931-1938.
 Úradné noviny, 1919.
 Úradné noviny, 1921.